

Correctievoorschrift VWO

2017

tijdvak 1

filosofie

Het correctievoorschrift bestaat uit:

- 1 Regels voor de beoordeling
- 2 Algemene regels
- 3 Vakspecifieke regels
- 4 Beoordelingsmodel
- 5 Aanleveren scores
- 6 Bronvermeldingen

1 Regels voor de beoordeling

Het werk van de kandidaten wordt beoordeeld met inachtneming van de artikelen 41 en 42 van het Eindexamenbesluit VO.

Voorts heeft het College voor Toetsen en Examens op grond van artikel 2 lid 2d van de Wet College voor toetsen en examens de Regeling beoordelingsnormen en bijbehorende scores centraal examen vastgesteld.

Voor de beoordeling zijn de volgende aspecten van de artikelen 36, 41, 41a en 42 van het Eindexamenbesluit VO van belang:

- 1 De directeur doet het gemaakte werk met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen en het proces-verbaal van het examen toekomen aan de examinerator. Deze kijkt het werk na en zendt het met zijn beoordeling aan de directeur. De examinerator past de beoordelingsnormen en de regels voor het toekennen van scorepunten toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
- 2 De directeur doet de van de examinerator ontvangen stukken met een exemplaar van de opgaven, de beoordelingsnormen, het proces-verbaal en de regels voor het bepalen van de score onverwijld aan de directeur van de school van de gecommitteerde toekomen. Deze stelt het ter hand aan de gecommitteerde.

- 3 De gecommiteerde beoordeelt het werk zo spoedig mogelijk en past de beoordelingsnormen en de regels voor het bepalen van de score toe die zijn gegeven door het College voor Toetsen en Examens.
De gecommiteerde voegt bij het gecorrigeerde werk een verklaring betreffende de verrichte correctie. Deze verklaring wordt mede ondertekend door het bevoegd gezag van de gecommiteerde.
- 4 De examinerator en de gecommiteerde stellen in onderling overleg het behaalde aantal scorepunten voor het centraal examen vast.
- 5 Indien de examinerator en de gecommiteerde daarbij niet tot overeenstemming komen, wordt het geschil voorgelegd aan het bevoegd gezag van de gecommiteerde. Dit bevoegd gezag kan hierover in overleg treden met het bevoegd gezag van de examinerator. Indien het geschil niet kan worden beslecht, wordt hiervan melding gemaakt aan de inspectie. De inspectie kan een derde onafhankelijke corrector aanwijzen. De beoordeling van deze derde corrector komt in de plaats van de eerdere beoordelingen.

2 Algemene regels

Voor de beoordeling van het examenwerk zijn de volgende bepalingen uit de regeling van het College voor Toetsen en Examens van toepassing:

- 1 De examinerator vermeldt op een lijst de namen en/of nummers van de kandidaten, het aan iedere kandidaat voor iedere vraag toegekende aantal scorepunten en het totaal aantal scorepunten van iedere kandidaat.
- 2 Voor het antwoord op een vraag worden door de examinerator en door de gecommiteerde scorepunten toegekend, in overeenstemming met het bij de toets behorende correctievoorschrift. Scorepunten zijn de getallen 0, 1, 2, ..., n, waarbij n het maximaal te behalen aantal scorepunten voor een vraag is. Andere scorepunten die geen gehele getallen zijn, of een score minder dan 0 zijn niet geoorloofd.
- 3 Scorepunten worden toegekend met inachtneming van de volgende regels:
  - 3.1 indien een vraag volledig juist is beantwoord, wordt het maximaal te behalen aantal scorepunten toegekend;
  - 3.2 indien een vraag gedeeltelijk juist is beantwoord, wordt een deel van de te behalen scorepunten toegekend in overeenstemming met het beoordelingsmodel;
  - 3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;
  - 3.4 indien slechts één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, wordt uitsluitend het eerstgegeven antwoord beoordeeld;
  - 3.5 indien meer dan één voorbeeld, reden, uitwerking, citaat of andersoortig antwoord gevraagd wordt, worden uitsluitend de eerstgegeven antwoorden beoordeeld, tot maximaal het gevraagde aantal;
  - 3.6 indien in een antwoord een gevraagde verklaring of uitleg of afleiding of berekening ontbreekt dan wel foutief is, worden 0 scorepunten toegekend tenzij in het beoordelingsmodel anders is aangegeven;

- 3.7 indien in het beoordelingsmodel verschillende mogelijkheden zijn opgenomen, gescheiden door het teken /, gelden deze mogelijkheden als verschillende formuleringen van hetzelfde antwoord of onderdeel van dat antwoord;
- 3.8 indien in het beoordelingsmodel een gedeelte van het antwoord tussen haakjes staat, behoeft dit gedeelte niet in het antwoord van de kandidaat voor te komen;
- 3.9 indien een kandidaat op grond van een algemeen geldende woordbetekenis, zoals bijvoorbeeld vermeld in een woordenboek, een antwoord geeft dat vakinhoudelijk onjuist is, worden aan dat antwoord geen scorepunten toegekend, of tenminste niet de scorepunten die met de vakinhoudelijke onjuistheid gemoeid zijn.
- 4 Het juiste antwoord op een meerkeuzevraag is de hoofdletter die behoort bij de juiste keuzemogelijkheid. Voor een juist antwoord op een meerkeuzevraag wordt het in het beoordelingsmodel vermelde aantal scorepunten toegekend. Voor elk ander antwoord worden geen scorepunten toegekend. Indien meer dan één antwoord gegeven is, worden eveneens geen scorepunten toegekend.
- 5 Een fout mag in de uitwerking van een vraag maar één keer worden aangerekend, tenzij daardoor de vraag aanzienlijk vereenvoudigd wordt en/of tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 6 Een zelfde fout in de beantwoording van verschillende vragen moet steeds opnieuw worden aangerekend, tenzij in het beoordelingsmodel anders is vermeld.
- 7 Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Toetsen en Examens. Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.
- 8 Scorepunten worden met inachtneming van het correctievoorschrift toegekend op grond van het door de kandidaat gegeven antwoord op iedere vraag. Er worden geen scorepunten vooraf gegeven.
- 9 Het cijfer voor het centraal examen wordt als volgt verkregen.
Eerste en tweede corrector stellen de score voor iedere kandidaat vast. Deze score wordt meegedeeld aan de directeur.
De directeur stelt het cijfer voor het centraal examen vast op basis van de regels voor omzetting van score naar cijfer.
- NB1 Het College voor Toetsen en Examens heeft de correctievoorschriften bij regeling vastgesteld. Het correctievoorschrift is een zogeheten algemeen verbindend voorschrift en valt onder wet- en regelgeving die van overheidswege wordt verstrekt. De corrector mag dus niet afwijken van het correctievoorschrift.
- NB2 Het aangeven van de onvolkomenheden op het werk en/of het noteren van de behaalde scores bij de vraag is toegestaan, maar niet verplicht.
Evenmin is er een standaardformulier voorgeschreven voor de vermelding van de scores van de kandidaten.
Het vermelden van het schoolexamencijfer is toegestaan, maar niet verplicht.
Binnen de ruimte die de regelgeving biedt, kunnen scholen afzonderlijk of in gezamenlijk overleg keuzes maken.

NB3 Als het College voor Toetsen en Examens vaststelt dat een centraal examen een onvolkomenheid bevat, kan het besluiten tot een aanvulling op het correctievoorschrift. Een aanvulling op het correctievoorschrift wordt zo spoedig mogelijk nadat de onvolkomenheid is vastgesteld via Examenblad.nl verstuurd aan de examensecretarissen.

Soms komt een onvolkomenheid pas geruime tijd na de afname aan het licht. In die gevallen vermeldt de aanvulling:

NB

Als het werk al naar de tweede corrector is gezonden, past de tweede corrector deze aanvulling op het correctievoorschrift toe.

Een onvolkomenheid kan ook op een tijdstip geconstateerd worden dat een aanvulling op het correctievoorschrift te laat zou komen.

In dat geval houdt het College voor Toetsen en Examens bij de vaststelling van de N-term rekening met de onvolkomenheid.

3 Vakspecifieke regels

Voor dit examen kunnen maximaal 45 scorepunten worden behaald.

Voor dit examen zijn geen vakspecifieke regels vastgesteld.

Beoordelingsmodel

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

Opgave 1 Een sceptische schnauzer en een sceptische arts

1 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de schnauzer vragen stelt die blijk geven van metafysisch scepticisme: hij vraagt zich af of er wel een buitenwereld bestaat / hij vraagt zich af of niet alles fantasie is 1
- een weergave onder welke voorwaarde de baasjes bestendig bestaan volgens het subjectief idealisme van Berkeley: als ze worden waargenomen 1
- een weergave onder welke andere voorwaarde de baasjes bestendig bestaan volgens Berkeleys objectief idealisme: als God de baasjes waarneemt 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De schnauzer heeft last van metafysische twijfel als hij zich afvraagt of er wel een buitenwereld is. Hij vraagt zich af of hij er is, of het de werkelijkheid is waarin hij zich bevindt. Bestaat er wel een buitenwereld? Misschien is alles wel fantasie. "Besta ik zelf wel, Vader? Is dit een woonkamer, zijn mijn baasjes echt?" Dit zijn vragen die horen bij metafysisch scepticisme 1
- Volgens Berkeleys subjectief idealisme is zijn waargenomen worden. Het bestendig bestaan van de baasjes hangt dus af van of ze waargenomen worden. Als iemand zijn baasjes ziet, bestaan ze. Als hij, of iemand anders, ze niet ziet, bestaan ze niet 1
- Volgens het objectief idealisme van Berkeley wordt alles altijd waargenomen door God. Daardoor is de continuïteit van de zintuiglijke wereld gegarandeerd. Ook als de schnauzer zijn baasjes niet ziet, bestaan ze, want God ziet hen. Dus bestaan de baasjes volgens het objectief idealisme bestendig 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

2 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat het feit dat mensen kunnen hallucineren, een probleem vormt voor het naïef realisme: het naïef realisme gaat ervan uit dat we bij waarneming altijd direct een object in de buitenwereld waarnemen, terwijl er bij een hallucinatie geen object is 1
- een uitleg dat hallucinaties geen probleem vormen voor het direct realisme van Reid: hallucinaties vormen een uitzondering 1
- een weergave van de correspondentietheorie van waarheid: volgens de correspondentietheorie van waarheid is iets waar indien het overeenstemt met de werkelijkheid 1
- een uitleg met de correspondentietheorie van de waarheid dat het indirect realisme van Locke tot scepticisme kan leiden: als je de werkelijkheid waarneemt via ideeën, kun je niet weten of de ideeën overeenstemmen met de werkelijkheid 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Naïef realisme houdt in dat je ervan uitgaat dat fysieke objecten driedimensionaal zijn, dat ze onafhankelijk van onze waarnemingen bestaan en dat ze ook blijven bestaan wanneer niemand ernaar kijkt. Een naïef realist neemt ook aan dat fysieke objecten zich in de publieke ruimte bevinden. Een naïef realist gelooft dat objecten echt alle eigenschappen hebben die we waarnemen. Maar wat nu als jouw waarneming een hallucinatie is? Je kunt dan niet verklaren waarom je iets waarneemt, terwijl het er niet is 1
- Hallucinaties vormen uiteindelijk geen probleem voor het direct realisme van Reid. Volgens Reid kun je onderzoek doen, bijvoorbeeld door te meten, waardoor je erachter komt dat hallucinaties zeldzaam zijn en in welke omstandigheden deze voorkomen 1
- De correspondentietheorie van waarheid stelt dat een uitspraak waar is als hij correspondeert, overeenstemt, met de stand van zaken in de werkelijkheid 1
- Het indirect realisme van Locke kan tot scepticisme leiden. Dat is uit te leggen met de correspondentietheorie van waarheid. Het verstand maakt zich een voorstelling van een zaak. Die voorstelling is correct als deze overeenkomt met de werkelijkheid. Een oordeel is waar als het 'plaatje' in je hoofd, de voorstelling die je maakt bij het uitspreken van het oordeel, klopt met de werkelijkheid. Locke gaat ervan uit dat je de werkelijkheid waarneemt via ideeën. De vraag is hoe je kunt weten dat de ideeën in je geest voortkomen uit de werkelijkheid ('bridging problem') 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

3 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- twee kritiekpunten van Reid op de 'theory of ideas' op grond waarvan de schnauzer geen goede reden heeft om eraan te twijfelen dat hij zich in de woonkamer bevindt (twee van de volgende): 2
  - gezond verstand
  - objecten zelf zitten niet in onze geest
  - er zijn geen argumenten voor het bestaan van ideeën in de geest
  - een object waarnemen is niet hetzelfde als erop inwerken
  - zintuigen zijn volgens empiristen niet in staat tot onmiddellijk contact tussen geest en object

voorbeeld van een goed antwoord:

- De schnauzer kan er volgens Reid gewoon van uitgaan dat hij bestaat en zich in de woonkamer bevindt, zoals iedere weldenkende hond zou doen. Reid is een zogenaamde 'gezond verstand-filosoof'. Hij vindt dat de 'theory of ideas' ingaat tegen het gewone gevoel van mensen 1
- Een ander punt van kritiek is dat objecten zelf niet in de geest zitten. De objecten zelf, in dit geval de baasjes van de schnauzer, zitten niet in de geest, van de schnauzer in dit geval, waardoor hij niet hoeft te twijfelen of hij zich in de woonkamer bevindt 1

4 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg van de context van ontdekking met een voorbeeld uit tekst 2: hoe een hypothese ontdekt wordt, in dit geval naar aanleiding van de dood van zijn vriend, is niet relevant voor de wetenschappelijkheid van de hypothese 1
- een uitleg van de context van verantwoording met een voorbeeld uit tekst 2: het opstellen van een hypothese – bijvoorbeeld: lag het aan de manier van kleren strijken? – en die testen/onderzoeken, is wel relevant voor de wetenschappelijkheid van een hypothese 1
- een weergave van wat de Duhem-Quinestelling inhoudt: individuele hypothesen kunnen niet geïsoleerd van de theorie waarvan ze deel uitmaken getest worden / er bestaan geen cruciale experimenten 1
- een uitleg dat volgens de Duhem-Quinestelling verificatie en falsificatie niet voldoen als demarcatie criterium: verificatie en falsificatie zijn gebaseerd op de onjuiste veronderstelling dat individuele hypothesen geïsoleerd van de theorie waarvan ze deel uitmaken getest kunnen worden 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De context van ontdekking is voor de wetenschappelijkheid van een theorie totaal irrelevant. Het maakt niet uit hoe een wetenschapper, in dit geval Semmelweis, die de dood van zijn vriend als een offer ziet, tot een theorie komt 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- De context van verantwoording is de mate waarin het eindproduct – de theorie of de hypothese – bevestigd of ondersteund wordt door waarnemingen en is wel relevant voor de wetenschappelijkheid van een theorie. Semmelweis vroeg zich af wat er in de Eerste Kliniek anders was dan in de Tweede. Hij stelde hypothesen op, bijvoorbeeld: het ligt aan de manier van kleren strijken. Die onderzocht hij met behulp van waarnemingen 1
- Volgens de Duhem-Quinestelling bestaan er geen cruciale experimenten die voor eens en voor altijd aantonen dat een hypothese waar of onwaar is. In een experiment testen we namelijk niet een geïsoleerde hypothese, maar die hypothese plus het geheel van vooronderstellingen op basis waarvan het experiment wordt opgezet en geïnterpreteerd 1
- Verificatie en falsificatie voldoen volgens de Duhem-Quinestelling niet als demarcatiecriterium omdat ze uitgaan van het afzonderlijk testen van individuele hypothesen in cruciale experimenten. Maar ook die experimenten zijn theoriegebonden. De betekenis van een afzonderlijke hypothese wordt namelijk altijd bepaald door de theorie en bijbehorende vooronderstellingen. Na het opzetten en uitvoeren van een experiment gebruiken we bovendien bij het interpreteren van de resultaten van onderzoek vele vooronderstellingen en theoretische noties 1

5 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met het onderscheid tussen 'weten dat' en 'bewijzen dat' dat Braun een bewijs mag vragen van Semmelweis: als ik zeg dat ik iets weet, kan men altijd denken dat ik in staat ben mijn beweringen te bewijzen 1
- een uitleg dat Semmelweis niet alle alternatieve sceptische scenario's hoeft uit te sluiten: zijn uitleg is redelijkerwijs afdoende en laat geen manco's meer zien 1
- een uitleg met het contextualisme dat Semmelweis eerder hogere eisen aan de kennis van Braun kan stellen dan Braun aan de kennis van Semmelweis: uit de context blijkt dat er veel mensenlevens op het spel staan, bij het alternatief van Semmelweis overlijden er minder vrouwen 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Austin betekent zeggen dat ik iets weet dat ik mijn uitspraak kan rechtvaardigen, dat mijn beschrijving correct is en dat er geen relevant alternatief is. Dat er in de voorliggende context redelijkerwijs geen ruimte is voor alternatieven. We weten altijd veel meer dan we kunnen bewijzen. Als we iets kunnen bewijzen, kunnen we redenen geven. Ik weet dat, omdat.... In het geval van Semmelweis weet hij dat handen wassen helpt, omdat de sterfte afgenomen was. Hij weet het

Vraag	Antwoord	Scores
	<p>en kan een bewijs geven. Dat bewijs mag Braun dan ook van Semmelweis vragen</p>	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Braun kan niet van Semmelweis vragen alle mogelijke sceptische varianten uit te sluiten, want dat is onmogelijk. Het enige wat hij kan vragen, is relevante sceptische alternatieven uit te sluiten. Bijvoorbeeld het alternatief dat de ontstekingen niet uit het lichaam waren ontstaan. Het gaat om relevantie: genoeg is genoeg. De uitleg van Semmelweis laat geen manco's meer zien en zou dus redelijkerwijs afdoende moeten zijn 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Semmelweis kan hogere eisen stellen aan de kennis van Braun dan andersom, want bij het alternatief van Semmelweis – handen wassen – gaan er minder vrouwen dood dan bij Braun. Het is de context die bepaalt of een sceptisch alternatief al dan niet in beeld komt. In dit geval mag Semmelweis dus hoge eisen aan de kennis van Braun stellen, omdat er mensenlevens op het spel staan 	1

Opgave 2 Leidraad voor een sceptische levenswandel

6 maximumscore 3

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met een opvatting uit tekst 4 van het probleem van oneindige regressie bij verantwoording van opvattingen: de vraag wat de grond is van de grond / de diepste waarheid is niet vindbaar 1
- een uitleg met een opvatting uit tekst 4 van het probleem bij verantwoording uit zichzelf dat ook evidente opvattingen in twijfel kunnen worden getrokken: niet evident dat er eeuwige waarheden bestaan / de 'kathedralen' rusten op drijfzand / wat is de zin van God? 1
- een uitleg dat de drie problemen in het trilemma samenhangen en het oplossen van de problemen vanzelf tot de andere problemen van het trilemma leiden: regressie leidt tot noodzaak van het doen van een (ongefundeerde) aanname, wat leidt tot noodzaak van zoeken naar samenhang (coherentie) 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Opvattingen zijn volgens Agrippa niet te verantwoorden omdat elke verantwoording weer om een nieuwe verantwoording vraagt, waardoor je in een oneindige regressie terechtkomt. Het is onmogelijk om de definitieve verantwoording te vinden. In tekst 4 is dit probleem herkenbaar in de beweringen van Oosthout dat het zoeken naar een diepere grond niet ontsnapt aan de vraag wat de grond is van de grond en dat de diepste waarheid niet te vinden is 1
- Opvattingen waarvan wordt gezegd dat ze evident of uit zichzelf verantwoord zijn, leveren volgens Agrippa het probleem op dat het desalniettemin altijd mogelijk blijft om die opvattingen toch in twijfel te trekken. Zo kun je je, als de zin van alles bij God zou liggen, volgens Oosthout afvragen wat dan de zin van God is. Het is volgens Oosthout niet evident dat er eeuwige waarheden bestaan; de 'kathedralen' rusten op drijfzand. Blijkbaar kunnen fundamentele overtuigingen in twijfel worden getrokken 1
- Als je een probleem van Agrippa's trilemma wilt oplossen, stuit je vanzelf op een ander probleem van het trilemma. Het probleem van oneindige regressie bijvoorbeeld, waardoor het niet mogelijk is een beginpunt te vinden, noopt tot het doen van een aanname die uit zichzelf verantwoord is. Maar omdat deze verantwoording uit zichzelf in twijfel kan worden getrokken, moet de aanname aannemelijk worden gemaakt door te laten zien dat die onderdeel is van een mooi samenhangende theorie, die vervolgens niet per se juist hoeft te zijn 1

Opmerking

Aan een juiste uitleg van de samenhang van de problemen van Agrippa's trilemma waarbij een andere volgorde van die aspecten wordt gehanteerd, kan ook een scorepunt worden toegekend.

Vraag	Antwoord	Scores
7	maximumscore 3	
	Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg welke rol ‘opschorting’ speelt in het bereiken van het einddoel onverstaanbaarheid van de sceptische levenshouding: opschorting van oordeel bevrijdt van onrust door de zoektocht naar zekerheid 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg in welke zin de scepticus daarbij wel een doctrine heeft: juiste levenshouding / opschorting oordeel vanuit logische argumentatie 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg in welke zin de scepticus daarbij niet een doctrine heeft: hij is niet dogmatisch 	1
	voorbeeld van een goed antwoord:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Het niet kunnen vellen van juiste oordelen leidt tot verstoring van de gemoedsrust. Om onverstaanbaarheid tegenover zaken die met schijn en mening samenhangen te bereiken, moet de scepticus zich oefenen in het geven van gelijkwaardige argumenten voor en tegen een opvatting, waardoor het oordeel moet worden opgeschort. Hierdoor verdwijnt de drang tot oordelen en dit herstelt de gemoedsrust 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Als het hebben van een doctrine inhoudt dat de scepticus een volgens hem juiste levenshouding heeft doordat hij op basis van logische argumentatie in overeenstemming met de verschijnselen zijn oordeel opschort, dan heeft de scepticus een doctrine 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Als het hebben van een doctrine het aanhangen van een stelsel van dogma’s is die logisch samenhangen met elkaar en de verschijnselen, dan heeft de scepticus geen doctrine. Een scepticus stelt immers geen enkel dogma voor als absoluut waar, ook de uitspraken ‘Alles is onwaar’ of ‘Niets is waar’ niet 	1
8	maximumscore 3	
	Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg wat Kant er volgens Moore toe bracht van het ‘schandaal van de filosofie’ te spreken: vanwege het louter op basis van geloof moeten aannemen dat de buitenwereld bestaat 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een weergave van Moores drie voorwaarden voor een strikt bewijs: de premissen verschillen van de conclusie; de premissen zijn een uitdrukking van ‘weten’; de conclusie volgt logisch noodzakelijk uit de premissen 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een argumentatie of de kandidaat het eens is met Oosthouts bewijs in tekst 5 voor het bestaan van de werkelijkheid 	1
	voorbeeld van een goed antwoord:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Volgens Moore spreekt Kant van het ‘schandaal van de filosofie’ omdat hij denkt dat als je geen bewijs kunt geven voor het bestaan van een object in de buitenwereld, je ook niet kunt weten dat deze bestaat. En 	

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- dus moet je het bestaan van de buitenwereld slechts op basis van geloof of als postulaat aannemen 1
- Moore stelt dat in een juist bewijs de premissen verschillen van de conclusie en de conclusie waar had kunnen zijn, zelfs als de premissen onwaar waren geweest; de premissen aangeven wat het geval is en ze een uitdrukking van weten en niet slechts van geloven zijn, en de conclusie logisch noodzakelijk volgt uit de premissen 1
  - Ik ben het niet eens met Oosthouts bewijs voor het bestaan van de werkelijkheid omdat ik denk dat het niet voldoet aan alle drie de voorwaarden voor een strikt bewijs volgens Moore. Oosthout redeneert: (p1) de werkelijkheid is de hardnekkigheid van de werkingen van de dingen en mijzelf; (p2) de hardnekkigheid van deze werkingen is onmiskenbaar; (c) dus de werkelijkheid bestaat. Maar ik denk dat de eerste premisse niet voldoet aan Moores tweede voorwaarde en de bewering niet noodzakelijk een uitdrukking is van weten maar een uitdrukking van geloven kan zijn 1
- of
- Ik ben het niet eens met Oosthouts bewijs voor het bestaan van de werkelijkheid omdat ik denk dat het niet voldoet aan alle drie de voorwaarden voor een strikt bewijs volgens Moore. Oosthout redeneert: (p1) de werkelijkheid is de hardnekkigheid van de werkingen van de dingen en mijzelf; (p2) de hardnekkigheid van deze werkingen is onmiskenbaar; (c) dus de werkelijkheid bestaat. Oosthout definieert de werkelijkheid als hardnekkigheid van de werkingen die we blijven ervaren ondanks onze pogingen de werkelijkheid te ontkennen. Daaruit kan niets anders volgen dan dat de werkelijkheid wel moet bestaan. Die was immers al zo gedefinieerd dat die wel moest bestaan. De redenering van Oosthout voldoet daarmee niet aan Moores voorwaarde dat de conclusie moet verschillen van de premissen 1
- of
- Ik ben het eens met Oosthouts bewijs voor het bestaan van de werkelijkheid. Oosthout redeneert: (p1) de werkelijkheid is de hardnekkigheid van de werkingen van de dingen en mijzelf; (p2) de hardnekkigheid van deze werkingen is onmiskenbaar; (c) dus de werkelijkheid bestaat. De werkelijkheid betreft de werkingen en niet de dingen zelf. De dingen kennen we niet, maar om de werkingen van de dingen kunnen we niet heen, die zijn onvermijdelijk en onmiskenbaar en daarmee niet te ontkennen. Dus het bewijs klopt wel degelijk 1

Opmerking

Als Moores voorwaarde 'de premissen zijn een uitdrukking van weten' wordt omschreven als 'de premissen zijn waar', dan kan hiervoor geen scorepunt worden toegekend.

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

9 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg in welk opzicht Oosthouts kritiek in tekst 6 **niet** aansluit bij de plichtethiek van Kant: geen generalisatie van normen tot morele wet / geen morele wet als grondslag van het morele oordeel mogelijk 1
- een uitleg in welk opzicht Oosthouts ethiek in tekst 6 **wel** aansluit bij de deugdeethiek van Aristoteles: moreel oordeel op basis van een karaktertrek / neiging / dispositie / houding / gevoelde overtuiging in een concrete situatie 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Kant handel je moreel als je vanuit goede wil handelt volgens de categorische imperatief, dat wil zeggen dat je de gedragsregel of norm voor jouw handeling kunt veralgemeniseren tot een morele wet. Wat een handeling moreel maakt, is volgens Kant dus het algemene in het bijzondere en niet, zoals in de sceptische ethiek, het bijzondere in het algemene 1
- Juist op dat punt sluit de sceptische ethiek wel aan bij de deugdeethiek van Aristoteles. De deugd is immers geen regel maar een kwaliteit, houding, karaktertrek of geneigdheid tot handelen die in een concrete situatie als de moreel goede wijze van handelen wordt aanvoeld. Wat de goede wijze van handelen is, zal in de deugdeethiek net als in de sceptische ethiek per situatie moeten worden beoordeeld en kan niet vooraf worden veralgemeniseerd. Net als in de sceptische ethiek gaat het in de deugdeethiek dus vooral om het bijzondere in het algemene 1

Opmerking

Aan een uitleg die berust op het feit dat het hier om amorele sceptische hartstocht gaat, kan geen scorepunt worden toegekend, omdat dit gegeven in de inleiding op de vraag is uitgesloten.

10 maximumscore 4

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van wat met integriteit met betrekking tot een wereldbeeld wordt bedoeld: dat het wereldbeeld van binnenuit bekeken klopt / samenhangt zonder daarbij iets uit te sluiten / te generaliseren / te rationaliseren / zichzelf iets wijs te maken 1
- een uitleg met tekst 6 dat Oosthout integer is wat betreft zijn wereldbeeld omdat het wereldbeeld van binnenuit bekeken klopt / samenhangt zonder daarbij iets uit te sluiten / te generaliseren / te rationaliseren / zichzelf iets wijs te maken 1

Vraag	Antwoord	Scores
	<ul style="list-style-type: none"> • een argumentatie of de sceptische twijfel van Oosthout helpt bij het oplossen van een moreel dilemma met juiste toepassing van (per juist element een scorepunt toekennen): <ul style="list-style-type: none"> – een fragment uit tekst 6; – het filosofisch begrippenpaar ‘emotie en verstand’ 	2
	<p>voorbeeld van een goed antwoord:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Integriteit met betrekking tot een wereldbeeld houdt in dat het wereldbeeld van binnenuit bekeken klopt en dat mensen hun opvattingen niet negeren, hun emoties niet ontkennen, hun gedrag niet rationaliseren, er oneigenlijke redenen voor aanvoeren of zichzelf iets wijsmaken 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Oosthout is integer met betrekking tot zijn sceptische wereldbeeld. Dit wereldbeeld klopt immers van binnenuit bekeken; hij negeert geen opvattingen en ontkent niet zijn emoties en probeert zichzelf niets wijs te maken. Oosthout pleit in tekst 6 juist voor een sceptische houding ten aanzien van deze zaken en voor het belang van het gevoel en wijst op het risico van generalisatie 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Ik denk dat sceptische twijfel inderdaad helpt bij het oplossen van een moreel dilemma. Zoals Oosthout in tekst 6 aangeeft, is het aanmatigend om te denken dat alleen hogere waarden of een verheven bestemming het leven leefbaar maken. De sceptische twijfel kan je bevrijden van vooringenomenheid en je richten op de daadwerkelijke praktijk van het leven. Hierdoor is het mogelijk dat problemen die groter werden door een inadequate visie, dankzij sceptische twijfel juist worden opgelost. Een moreel dilemma kan misschien niet meer eenvoudig worden beslecht door de toepassing van de regels van de rede (verstand) vanuit de plichtethiek van Kant, maar vanuit de hartstocht (emotie) is er wel meer aandacht voor de noodzaak en de context van een morele beslissing en kan de morele beslissing beter op waarde worden geschat, zonder te vervallen in schijnzekerheden 	2
	<p>of</p> <ul style="list-style-type: none"> • Ik denk dat sceptische twijfel niet helpt bij het oplossen van een moreel dilemma. Zoals Oosthout in tekst 6 al aangeeft, blijft alleen de gevoelde hartstocht (emotie) over als criterium voor rechtvaardig handelen en kan ik niet meer op voorhand uitgaan van de geldigheid van een morele wet (verstand). Er is altijd wel een sceptisch alternatief aan te voeren voor een uitweg uit het dilemma. Samen met het criterium van hartstocht voor rechtvaardig handelen, maakt dit het oplossen van een moreel dilemma onmogelijk. Er zijn immers altijd redenen om tegen de oplossing te zijn, al was het alleen maar vanuit de behoefte van pyrronisten om tegenargumenten te verzamelen om onverstoorbaarheid te bereiken. Ik word juist liever niet gestoord door die pyrronisten en bereik beheerstheid liever door praktische problemen op te lossen in plaats van erin te berusten 	2

Opgave 3 Hoe is het om een vleermuis te zijn?

11 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met een citaat uit tekst 7 dat Nagels probleem van de vleermuizen een epistemologisch probleem van andere geesten is: we weten volgens Nagel niet hoe het is om de ervaring van vleermuizen te hebben en we hebben dus onvoldoende kennis van hun geest, hun 'innerlijke leven' 1
- een uitleg met een citaat uit tekst 7 dat Nagels probleem van de vleermuizen een conceptueel probleem van andere geesten is: het gaat om het begrijpen van de subjectieve ervaring van de vleermuis, dus om het begrijpen van andere geesten 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Nagel bespreekt in tekst 7 het epistemologisch probleem van andere geesten. Hij wil zoeken naar een manier om van ons eigen geval te extrapoleren naar het innerlijke leven van de vleermuis, maar dat kan niet volgens hem. Zo zegt hij aan het eind van het fragment: "We moeten ons afvragen of er een methode is waarmee we van ons eigen geval kunnen extrapoleren naar het innerlijke leven van een vleermuis". We hebben daarmee geen volledige kennis van de geest van vleermuizen waardoor dit een epistemologisch probleem van andere geesten is 1
- Nagel bespreekt in tekst 7 dat we op grond van onze eigen ervaringen niet kunnen begrijpen hoe het is om een vleermuis te zijn. Zo zegt hij: "dat lijkt problemen op te leveren bij het begrijpen hoe het is om een vleermuis te zijn". Daarmee gaat het om de privé-ervaringen van de vleermuis ten opzichte van de privé-belevingen van mensen en is het dus een conceptueel probleem van andere geesten 1

12 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg dat de sense-data van vleermuizen volgens Russel zowel subjectief als objectief zijn: sense-data zijn pure ongeïnterpreteerde ervaringen en daarin zijn ze onbetwifelbaar dus objectief maar wel alleen van de waarnemer dus tegelijkertijd subjectief 1
- een uitleg met het verschil tussen kennis door vertrouwdheid en kennis door beschrijving dat de eerste zin in tekst 7 ook het metafysisch probleem ten aanzien van andere geesten oproept: omdat we zelf geen directe vertrouwdheid hebben met de sense-data van vleermuizen maar ook geen eigen sense-data hebben die we kunnen gebruiken om deze te beschrijven, kunnen we twijfelen aan het bestaan van de ervaringen van vleermuizen 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens Russell zijn sense-data pure ongeïnterpreteerde ervaringen. Omdat ze gegeven zijn, zijn ze onbetwifelbaar en ben je onfeilbaar in het hebben van deze sense-data en zo zijn ze in zekere zin dus objectief. Echter, omdat ze wel alleen van de specifieke waarnemer zijn en een ander er nooit toegang toe heeft, zijn sense-data ook subjectief 1
- Bij de vleermuizen levert dat ook het metafysisch probleem van andere geesten op. We hebben zelf geen directe vertrouwdheid met de sense-data van vleermuizen waardoor we de objectiviteit daarvan niet vast kunnen stellen. We hebben ook geen eigen sense-data die we kunnen gebruiken om de ervaringen van vleermuizen te beschrijven, waardoor we kunnen twifelen aan het bestaan van de ervaringen van vleermuizen 1

13 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een weergave van een dispositionele analyse van een kleur: x is R als en slechts als x in condities C bij subjecten S respons R voortbrengt / x is rood dan en slechts dan als onder normale omstandigheden x een rood-ervaring voortbrengt bij mensen 1
- een argumentatie met het voorbeeld van de vleermuizen of kleuren een projectie zijn van onze geest of dat ze een dispositie zijn van objecten in de buitenwereld 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- De dispositionele analyse van kleurwaarneming zegt dat een kleur een kleur is als een object van die kleur bij normale waarnemers onder normale omstandigheden die ervaring van de kleur voortbrengt. Zo is een banaan geel als en slechts als de banaan normale menselijke waarnemers geel voorkomt bij gewoon daglicht 1
- De waarneming van vleermuizen laat dat ook zien: ze hebben daar kleur helemaal niet bij nodig. Kleur is blijkbaar iets wat wij, als mensen, zelf toevoegen aan de waarneming van objecten, een projectie van onze geest en alleen een manier van óns om naar de werkelijkheid te kijken en niet iets van de werkelijkheid zelf 1

of

- Dat vleermuizen kleuren mogelijk niet zien, zegt niet dat kleuren ook niet bestaan. Zij hebben niet dezelfde ogen als mensen, waardoor zij niet de juiste condities hebben om kleuren waar te nemen. Dat laat zien dat kleuren dispositionele eigenschappen van objecten zijn: dat ze onder normale omstandigheden bij normale menselijke waarnemers een kleurwaarneming veroorzaken. Volgens mij zijn kleuren dus niet puur een projectie van onze geest op de werkelijkheid, maar ook een dispositionele eigenschap van de fysieke objecten zelf 1

Vraag	Antwoord	Scores
14	maximumscore 3	
	Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> • een weergave van wat een conceptueel gedachte-experiment is: een gedachte-experiment waarin je je afvraagt hoe je de situatie of het scenario zou beschrijven 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg met tekst 8 dat Nagel een tegenfeitelijk gedachte-experiment uitvoert: je bent een mens en je stelt je voor hoe het zou zijn als je in plaats van een mens een vleermuis was 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een uitleg met tekst 8 dat Nagel geen evaluatief gedachte-experiment uitvoert: het gaat niet om wat je zou doen als je een vleermuis was, maar om hoe het zou zijn als je een vleermuis was 	1
	voorbeeld van een goed antwoord:	
	<ul style="list-style-type: none"> • Een conceptueel gedachte-experiment is een gedachte-experiment waarin je je afvraagt hoe je de situatie of het scenario zou beschrijven, waarbij begrippen worden geanalyseerd 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Het gedachte-experiment is een tegenfeitelijk gedachte-experiment. Nagel vraagt ons in tekst 8 om ons voor te stellen hoe het zou zijn om een vleermuis te zijn (de 'wat-als?'-vraag) en concludeert dat we dan nog steeds niet weten hoe het is om een vleermuis te zijn. De feitelijke situatie is dat we een mens zijn met menselijke ervaringen, de tegenfeitelijke situatie van het gedachte-experiment is dat we een vleermuis zouden zijn. Door het gedachte-experiment komen we er dan achter dat we niet kunnen weten hoe het zou zijn om een vleermuis te zijn 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • Het is geen evaluatief gedachte-experiment omdat het niet gaat om een evaluatie van het gedrag van de vleermuis of van jezelf als je een vleermuis zou zijn. Het gaat alleen om het feitelijke aspect dat je je niet kunt voorstellen om zo te zijn. Nagel zegt zelf ook in tekst 8 dat het niet de vraag is hoe het voor mij zou zijn om me te gedragen als een vleermuis. Het is dus niet evaluatief 	1
15	maximumscore 3	
	Een goed antwoord bevat de volgende elementen:	
	<ul style="list-style-type: none"> • een weergave van een weerlegging van de sceptische conclusie van Nagel vanuit het functionalisme: een blinde die echolocatie gebruikt, heeft dezelfde functionele toestanden als een vleermuis die echolocatie gebruikt en dus kan hij de vleermuis wel begrijpen 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een weergave van een weerlegging van de sceptische conclusie van Nagel vanuit het analogieargument van Mill: voor een blinde zijn de ervaringen van echolocatie analoog aan de ervaringen van echolocatie van de vleermuizen en dus kan hij de vleermuis wel begrijpen 	1
	<ul style="list-style-type: none"> • een argumentatie met het begrip 'belevingswereld' welke weerlegging het beste is 	1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

voorbeeld van een goed antwoord:

- Volgens het functionalisme zijn mentale toestanden geen privé-ervaringen maar functionele toestanden. Een blinde die op dezelfde manier waarneemt, door middel van echolocatie, kan de mentale toestanden van de vleermuizen dus wel degelijk begrijpen, omdat de waarneming voor hem dezelfde functionele rol heeft. Daarmee kan een functionalist de sceptische conclusie dat de mentale toestanden van vleermuizen altijd onbekend zijn voor ons weerleggen 1
  - Ook op grond van Mills analogieargument is de sceptische conclusie te ontkrachten. Een blinde heeft namelijk een soortgelijke beleving bij de echolocatie. Omdat het dezelfde soort waarneming is, kan hij iets begrijpen van de ervaring van de vleermuis 1
  - Volgens mij heeft het functionalisme een betere weerlegging dan het analogieargument van Mill. De belevingswereld van een blinde is, omdat hij een mens is, nog steeds heel anders dan die van een vleermuis, waardoor je met het analogieargument volgens mij niet kunt aannemen dat de ervaring van een blinde analoog is aan de ervaring van een vleermuis. Het functionalisme heeft dit probleem niet en weerlegt de conclusie daarom beter dan het analogieargument 1
- of
- Volgens mij heeft het analogieargument van Mill een betere weerlegging dan het functionalisme. De belevingswereld van de blinde en de vleermuis worden in het functionalisme onterecht gereduceerd tot functionele toestanden. Nagel laat zien dat we de belevingswereld van de vleermuis niet kunnen begrijpen. Het analogieargument gaat ook uit van de belevingswereld en zoekt naar vergelijkbaarheid tussen die van de vleermuis en de blinde. Daarom weerlegt het analogieargument de sceptische conclusie beter dan het functionalisme 1

16 maximumscore 2

Een goed antwoord bevat de volgende elementen:

- een uitleg met tekst 11 dat als 'qualia' bestaan, de materialistische opvatting van de geest problematisch is: de privé-ervaring zelf kan niet worden gereduceerd tot materiële processen 1
- een uitleg op grond waarvan Wittgenstein het bestaan van 'qualia' ontkent: het bestaan van 'qualia' vooronderstelt een privétaal 1

voorbeeld van een goed antwoord:

- Door het belevingsaspect, de 'qualia', is een reductie van de geest tot materiële processen altijd problematisch. De beleving is altijd subjectief vanuit het perspectief van de waarnemer. Reductie van het bewustzijn naar materie laat altijd precies dat perspectief, de 'hoe het is'-ervaring achterwege. Dat is wat Nagel in tekst 11 een mysterie noemt 1

Vraag	Antwoord	Scores
-------	----------	--------

- Wittgenstein zal het bestaan van 'qualia' ontkennen, omdat er volgens hem niet zoiets puur privés kan zijn waar we met dit woord naar verwijzen. Als je het bestaan van 'qualia' accepteert, vooronderstel je een privétaal en dat is volgens Wittgenstein onmogelijk omdat taal zijn betekenis krijgt in het gebruik ervan

1

5 Aanleveren scores

Verwerk de scores van de alfabetisch eerste vijf kandidaten per examinator in de applicatie Wolf. Accordeer deze gegevens voor Cito uiterlijk op 30 mei.

Ook na 30 mei kunt u nog tot 14 juni gegevens voor Cito accorderen. Alle gegevens die vóór 14 juni zijn geaccordeerd, worden meegenomen bij het genereren van de groepsrapportage.

Na accordering voor Cito kunt u in de webbased versie van Wolf de gegevens nog wijzigen om ze vervolgens vrij te geven voor het overleg met de externe corrector. Deze optie is relevant als u Wolf ook gebruikt voor uitwisseling van de gegevens met de externe corrector.

tweede tijdvak

Ook in het tweede tijdvak wordt de normering mede gebaseerd op door kandidaten behaalde scores. Wissel te zijner tijd ook voor al uw tweede-tijdvak-kandidaten de scores uit met Cito via Wolf. Dit geldt **niet** voor de aangewezen vakken.

6 Bronvermeldingen

Opgave 1	Annelies Verbeke, Veronderstellingen, 2012, Breda
Opgave 2	Henri Oosthout, Van de afgrond en de troost, 2012, Mechelen
Opgave 3	Thomas Nagel, 'Wat is het om een vleermuis te zijn?' in Hofstadter en Dennett, 'De spiegel van de ziel', 1986, Amsterdam